

BESTEMT (DEFINITT) OG UBESTEMT (INDEFINITT) BRUK AV SUBSTANTIV I NORSK

SISSEL JENSEN NEFZAUI

Dette er kanskje hovedproblemet i grammatikk for tsjekkiske studenter, siden det ikke skilles mellom bestemt og ubestemt form av tsjekkiske substantiv. Den følgende framstillingen tar utgangspunkt i typiske feilkategorier hos tsjekkiske norskstudenter.

UBESTEMT FORM

1. Ny informasjon (rema) introduseres ved hjelp av ubestemt form og kommer ofte langt bak i setningen:

Jeg traff ei ung jente i går. Jenta

Når teksten går videre, settes substantivet i bestemt form (anaforisk bruk). Videre kan substantivet erstattes av et pronomen: hun

Vi har regionale aviser i Tsjekkia. Avisene

Det er ikke lenger vann i elvene. Vannet

Presenteringskonstruksjon: Det kom ei jente gående mot meg. Jenta

2. Vi har noen preposisjonsuttrykk (faste uttrykk) med ubestemt form:

a) Med ubestemt artikkel:

Han kom med én gang. Hun klarte seg med et nødskrik. Han gikk uten en tråd.

b) Uten artikkel (nakent substantiv):

De reiste med fly / båt / buss / tog. Han opptrådte med verdighet. Hun så på ham uten medfølelse / anger. Vi gikk på kurs / skole / arbeid / ledighetstrygd i høst. Hun gjorde det ikke med vilje. De var uten strøm hele natta. Han fyrer med ved / kull / koks / olje. Jeg gjør det med glede. Vi har med sorg mottatt denne meldingen. Hun har pleiet ham med stor omsorg. Hun så på ham med andakt i blikket. De gjorde det ikke med vilje / hensikt. Et brev uten avsender. En operasjon uten smerte. Hun er uten sammenligning den dyktigste politikeren i Norge. Alle er i jobb / under utdanning / går på skole. Man må alltid være på vakt. Vi står i gjeld til våre foreldre. Hun skrev stilen for hånd / med hånd.

3. Ikke-tellelige stofford / kollektivord / ikke-begrensede substantiv opptrer ofte i naken form:

Barna drakk melk. Jeg liker kaffe / te / kakao / vin / øl..... Ringen er laget av sølv og gull. Mange bønder i Norge dyrker korn. Det ligger snø på marka. Jeg har fått sand i skoene. De tok opp lån. De har rett på hjelp. De har rett på trygd / pensjon / støtte / lån. Han har (stor) makt.

Det er også mulig å skrive: De drakk opp melka / kaffen, men da mener vi det som var i glasset / koppen. **(begrenset bruk)**

4. Abstrakte substantiver opptrer ofte uten artikkel:

Pleie og omsorg har større omfang i Norge enn i Tsjekkia. Barnearbeid er vanlig i Pakistan. Sukkersyke er en utbredt sykdom i Norge.

Generelle uttrykk, blant annet ordtak:

Kjærlighet er bedre enn hat. Flittighet / nøysomhet er en dyd. Ærlighet varer lengst.

Med attributivt adjektiv: Sunt bondevett er viktigere enn en lang universitetsutdannelse. Norsk mat er sunn og god. Tsjekkisk øl smaker godt.

5. Etter bestemmelsesordene mye og lite, noe, noen, få og mange:

Bonden har dyrket mye jord. De har lite vett. De har ikke noe papir. De har noen penger.

Flere studenter skriver: *De hadde noen pengene. *De har mange konfliktene. Det må hete: De har noen penger. De har mange konflikter.

Når disse bestemmelsesordene står foran substantivet, kan ny informasjon (rema), spisstilles i setningen: Mange / noen / få mennesker døde av AIDS i fjor. *Mennesker døde av AIDS i fjor – **er en umulig setning på**

norsk, med mindre man vil uttrykke at det var *mennesker* og ikke *dyr* som døde.

6. Uttrykk med 'forrige' og 'neste'.

Tsjekkiske studenter sier ofte: *Jeg kommer ikke neste uken.

Det må hete på norsk: Jeg kom ikke forrige uke. Jeg kan ikke komme neste uke / måned / år. Neste eksamen blir på torsdag.

7. Stillingsbetegnelser og posisjoner (generell bruk) har vanligvis ingen artikkel:

Han er lege, og kona hans er lærer. Han ble verdensmester på ski i fjor. Gro Harlem Brundtland er statsminister i Norge, mens Vaclav Havel er president i Tsjekkia. President Havel snakket med Kong Harald. Statsminister Klaus talte om landets økonomi.

8. Substantiv alene (uten adjektiv) som predikativ står uten artikkel:

(Se eksemplene i 7): Han ble verdensmester på ski i fjor. Han er statsminister / president i Tsjekkia. Gro Harlem Brundtland er statsminister i Norge. Hun er lege av yrke.

Merk: Gro Harlem Brundtland er en dyktig statsminister. Hun er også en kjent lege.

Når vi har et attributivt adjektiv til substantivet, får vi oftest ubestemt artikkel. Vi får da en spesiell, ikke generell bruk av substantivet.

9. Etter sammenligningskonjunksjonen **som**:

Som statsminister er hun kjent utenfor Norges grenser. Som verdensmester reiste han mye. Som pensjonist får man 2/3 av inntekten sin. Han arbeider som lærer. Han føler seg som same / nordmann.

Merk: Ved identitet får vi vanligvis ingen artikkel.

Pass på at engelsk her bruker ubestemt artikkel: He works as a teacher.

Merk: Når det ikke er identitet, får vi ubestemt artikkel:

Som barn var han ofte syk (**identitet**). **Men:** Han oppførte seg som et barn (**ikke identitet**). Han oppførte seg som en tosk. Han sloss som en løve.

Merk faste uttrykk som:

Norge betegnes / karakteriseres / blir sett på / ansett som en velferdsstat.

I slike tilfeller er det identitet, men vi bruker likevel ubestemt artikkel.

10. Verbalsubstantiv står oftest uten artikkel, også med attributivt adjektiv eller andre underordnede ledd:

De hadde god innsikt. Sløsing med ressursene forekommer sjelden. Han hadde stor innflytelse på henne. De fleste ektepar har samleie to ganger i uka.

Men: Han satte opp en sammenligning mellom dem.

11. I avisoverskrifter møter vi ofte nakne substantiv:

Trafikkulykke kostet 5 mennesker livet. Skipsdrama i Nordsjøen. Sultkatastrofe i Afrika. Nytt uhell på Bravoplattformen. Ny spareplan vedtatt av Stortinget. Morder tatt i Sverige. Uvær herjet Nord-Norge. Storm i Nordsjøen i natt. Hus tatt av orkan.

12. Alltid ubestemt form etter grunntall. Dette fungerer som bestemmelsesord, slik at ny informasjon (rema) kan spisstilles:

50 mennesker ble skadet i trafikken i første kvartal i år.

5 disponenter er dømt for underslag hittil i år. 3 reineiere ble bøtelagt i Finnmark sist høst.

Her gjør tsjekkiske studenter noen ganger feil.

13. Etter genitivsuttrykk får vi ubestemt form av substantivet. Genitivsuttrykket fungerer som bestemmelsesord.

Mange tsjekkiske studenter skriver: *40% av Statens utgiftene. Det skal hete: 40% av Statens utgifter.

Andre eksempler: Hun giftet seg med morens stesønn. De lever på de unges penger. Statens utgifter er beregnet til 5 milliarder kroner. Dette er Norsk Films største suksess. Foreldrenes livsførsel preger barna. Han er verdens beste skiløper.

Faste uttrykk: Ett års fengsel. En måneds karantene. To dagers varighet. 5 ukers frist. Ett års permisjon. 4 ukers ferie.

14. Når eiendomspronomenet kommer foran substantivet, kommer dette i ubestemt form. Også eiendomspronomenet fungerer som bestemmelsesord:

Mange studenter skriver: *I sitt hjemlandet.

Dette går ikke på norsk! Det må hete: I sitt hjemland eller I hjemlandet sitt.

Dette er vårt hus. De bor i sitt eget hus. I sitt hjemland lever de på en helt annen måte. Samene har sin etniske og kulturelle identitetsfølelse. De besøker ofte sine venner.

15. Foran nødvendig relativsetning brukes gjerne ubestemt form av substantivet:

Han har ei tante som er rik. De har et barn som er sykt.

En student som leser mye, får ofte gode karakterer. (**generelt**)

Den studenten som står der borte, har jeg aldri sett før. (**spesielt**)

16. Når verbalet og objektet henger nøye sammen og kan ses på som en helhet der vi fremhever verbalhandlingen, sløyfer vi ofte artikkelen. Denne handlingen har generell betydning:

Soldatene gjorde opprør. **Men:** Soldatene gjennomførte et blodig opprør.

Guttene kastet stein mot vinduet. **Men:** Han kastet en stor stein mot vinduet.

Hun skrev stil i hele går. **Men:** Hun skrev en lang og god stil.

Han tok tog / buss / fly / trikk. **Men:** Hun tok toget til Trondheim. De tok morgenvlyet til Bergen.

Men alltid: De tok T-banen til Holmenkollen.

Hun sendte brev / pakke til tanta si. **Men:** Hun sendte et ekspressbrev og en ilpakke til tanta si (**spesifikk / spesiell betydning**).

Sammensatte substantiv (komposita) krever vanligvis artikkel.

Man kan stort sett si at substantiv som står uten artikkel, har karakteriserende / generell funksjon: De har stor leilighet, mens substantiv som har ubestemt artikkel, har en beskrivende / spesiell betydning: De har en stor leilighet.

Politiet har ubegrenset myndighet. **Men:** Han har en ubegrenset trang til å vise seg.

Forfatteren har utpreget stilsans. **Men:** Han er en utpreget autodidakt.

Merk: De har egen leilighet. **Men:** Han har en egen evne til å komme opp i vanskelige situasjoner.

Man tror at barn (**plural**) i alle land ligner hverandre. Man tror at barn (**plural**) kan lære å lese når de er 3 år gamle. **Men:** Man tror at et barn kan lære å lese når det er 3 år gammelt.

Dette siste eksemplet er generelt, selv om man har brukt ubestemt artikkel. Slik bruk kaller vi generisk eller artsbunden bruk:

En hund hører bedre enn et menneske. / Hunden hører bedre enn mennesket. En katt kan ha ni liv. / Katten kan ha ni liv.

BRUK AV BESTEMT (DEFINITT) FORM AV SUBSTANTIV

Norsk er ett av de få språkene som har etterstilt bestemt artikkel, som er en historisk sammensmelting av substantiv + påpekende pronomen (hin)

Vi kan skille mellom A) Enkel bestemthet (a. etterhengt og b. foranstilt bestemt artikkel) og B) dobbel bestemthet.

A) ENKEL BESTEMTHET

ETTERHENGTT BESTEMT ARTIKKEL

Mange tsjekkiske studenter har problemer med enkel og dobbel bestemthet, og setninger som dette forekommer ofte:

*De resultatene av dette ble

Det må hete: Resultatet / resultatene av dette ble

Bruker vi den, det, de når det ikke fins noe adjektiv foran substantivet, må det tolkes som påpekende pronomen: De resultatene som ble oppnådd i fjor.

1. Bestemt form uttrykker kjent informasjon (tema):

De har fått en liten datter. Barnet (datteren) skal hete Maren. Mennesket har mange kroppsdelar: armer, bein, hjerte, nyrer Nyrene brukes til å skille ut avfallsstoffer

2. Tekstgrammatisk sammenheng:

a) Substantivering:

Det er ikke lett å bli gammel. *Alderdommen* kan for mange fortone seg som en ren pine. Han var mye mindre enn henne, men *størrelsen* hadde liten betydning.

b) Kontinuitet / semantisk sammenheng.

Forholdet mellom kjent og ukjent informasjon kan semantisk være noe løs:

Hun bor hos sin mor. *Faren* bor i Oslo. Nordmennene spilte dårlig fotball. *Resultatet* ble at Tsjekkia vant 2-0. *Seieren* var svært fortjent. En ung mann ble skutt i går. *Årsaken* er ikke kjent. Han kom ikke på trening i går. *Svigmora* var kommet på besøk.

Men: Tsjekkiske studenter sier ofte: Jeg har snakket med faren – **når de mener sin egen far**. På norsk må det hete: Jeg har snakket med *fa- ren min* eller Jeg har snakket med *far*. ***Faren* vil alltid ha semantisk slektskap til et korrelat tidligere i teksten og vil alltid bety noen annens far**. Det samme gjelder for slektskapsordene **pappa, mamma, mor, tante, onkel, bestefar, morfar, farfar, oldefar, bestemor, mormor, farmor, oldemor**.

Merk: Mor er kommet (**min mor**). Moren er kommet (**en annens mor**).

2. Determinativ bruk av bestemt artikkel.

Vi får bestemt form av substantivet når det legges til et preposisjonsuttrykk, en leddsetning eller et infinitivuttrykk:

Mannen på gata. Jenta i veven. Konklusjonen / konklusjonene av samtalen. Måten de møttes på. Året før han døde. Sommeren da de giftet seg. Tida etter at han reiste. Kunsten å danse. Sannheten om å skilles som venner.

3. Bruk av monosemantikon:

Sola lyser om dagen og månen om natta. Jorda går rundt sin egen akse.

4. Det litterære kunstgrepet in medias res:

Jenta gikk ut i hagen. Det var frisk morgenluft ute.

Mannen sto utenfor døra. Han hadde nettopp kommet til byen.

Her unngår man å presentere personene først i ubestemt form som ny informasjon.

5. Ved etterstilt eiendomspronomen.

Dette byr sjelden på problemer for tsjekkiske studenter. Det er når eiendomspronomenet er foranstilt at problemene oppstår.

Vårt system. Systemet vårt. Hans yrke. Yrket hans.

6. Eiendomsforhold uttrykt ved preposisjonsuttrykk.

Problemet for tsjekkiske studenter er helst at de bruker bestemt form etter foranstilt eiendoms-genitiv: *Norges regjeringen. Det skal hete: Norges regjering eller Regjeringen i Norge.

Statens utgifter. Utgiftene til Staten. Tsjekkias president. Presidenten i Tsjekkia.

7. Partitiv genitiv uttrykt ved preposisjonsuttrykk:

Her bruker mange tsjekkiske studenter ubestemt form: *Noen / mange / en del av nordmenn klappet da han sang.

Det skal hete: Noen / mange / en del av nordmennene klappet da han sang. Noen av sigøynerne vil ikke arbeide. En del av befolkningen lider nød. Mange av studentene møter ikke opp til forelesningene.

Merk: Det heter noen / mange / en del nordmenn.

8. Annen bruk av preposisjonsuttrykk med etterhengt bestemt artikkel:

Dette er gjerne stående uttrykk:

De la planene på hylla. Hele planen gikk i vasken. Han ble en enda bedre fotballspiller med tida. De kom før tida / på tida. For tida er han sykemeldt. Dette har ingen ting med saken å gjøre. Han var på skjermen i går. I neste uke står Peer Gynt på plakaten. Han liker å stå på scenen. Gutten trives på skolen. De har stadig nye ting på tapetet. Han havnet på skråplanet.

9. Enkel bestemthet etter alle, hele, halve:

Disse bestemmelsesordene fungerer som noe midt imellom adjektiv og pronomen. De bøyes som adjektiv og kan ha ubestemt artikkel foran seg, men kan normalt ikke ha foranstilt bestemt artikkel foran seg: En hel uke var hun syk / Hele uken var hun syk / Et helt år var hun borte / Hele året gikk med til å forberede eksamen.

Tsjekkiske studenter skriver ofte: *Det hele landet. * De alle barna.

Det skal hete: Hele landet. Alle barna.

Hun har venner over hele landet. Askeladden vant prinsessa og halve kongeriket. Alle tsjekkerne spilte en god kamp.

Merk: Etter alle og hele kan man få et adjektiv med foranstilt bestemt artikkel:

Hele det vidstrakte landet. Hele den store forsamlingen. Alle de dyktige studentene. Alle de snille barna.

Merk: *Hele* kan opptre som substantivert adjektiv med bestemt artikkel foran i uttrykket: Det hele var en misforståelse.

Merk: Det halve eplet lå på bakken. (**Underforstått:** Den andre halvdelene var spist opp.)

10. Generell bruk av nasjoner / nasjonalitet / grupper:

Nordmennene har et høyt personlig forbruk. Tsjekkerne vil gjerne inn i EU. Tsjekkerne slo Norge i fotball. Ungdommene bruker mye penger. Studentene krever mer stipend.

Her går man ut fra majoriteten av en gruppe eller mer eller mindre offisielle representanter for en nasjon. Hvis vi skriver: Tsjekkerne vil gjerne inn i EU, mener vi enkeltstående individer; ikke Tsjekkia som nasjon. **Derimot vil vi si:** Tsjekkere tatt for smugling av narkotika til Norge. Vi traff nordmenn på byen i går. **Her vil vi ha fram at det dreier seg om enkeltindivider.**

11. Bestemt form foran såkalt unødvendig relativsetning:

Mannen, som var alvorlig syk, ble kjørt til sykehuset i all hast.

Den unge mannen, som jeg har kjent i 2 år, var en narkotika forbryter.

FORANSTILT BESTEMT ARTIKKEL

Enkel bestemthet ved foranstilt bestemt artikkel assosieres ofte med dansk og kan føles noe stivt og gammeldags på norsk. Riksmål bruker gjennomgående denne konstruksjonstypen. I bokmål kan den brukes med forsiktighet, men på nynorsk er den bannlyst. I bokmål har vi noen stående uttrykk som må bruke foranstilt bestemt artikkel:

Det norske flagg. Den franske revolusjon. Det hvite hus (i Washington).

Men: Det hvite huset ved veien. Den første kjærlighet. De skrå bredder.

Absolutt superlativ: Den minste tvil. Den høyeste lykke. Den verste nød.

Type, art, klasse: Den hvite mann. Den gule rase. Den røde fare.

B. DOBBEL BESTEMTHET

På norsk bruker vi som oftest etterhengt bestemt artikkel også når vi har adjektivets foranstilte bestemte artikkel. Dette fenomenet ble betegnet som en norvagisme i dansketida og er ett av de viktigste morfologiske skillemerkene mellom norsk og dansk i

dag. Ifølge Finn-Erik Vinje (Måltrøst) kan en for sterk opphopning av substantiv med dobbel bestemthet virke tungt. Han foreslår å variere mellom enkel og dobbel bestemthet i slike setninger.

1. Dobbelt bestemthet ved attributivt / attributive adjektiv:

Det store huset ligger ved veien. Den lille gutten kom gråtende hjem. De små barna lekte ved veikanten. Den grønne furua var så vakker mot den blå himmelen og de høye, snødekte fjellene.

2. Etter påpekende pronomen **den(ne), det(te), de, disse**:

De trærne er vakre. *Denne* steinen er tung. *Dette* treet er gammelt. *Det* huset er flott. *Disse* fjordene er usannsynlig vakre.

3. Bruk av dobbelt bestemthet foran unødvendig relativsetning.

Vi har tidligere sett at vi normalt bruker ubestemt form av substantivet i denne posisjonen. Det er også mulig å bruke dobbelt bestemthet, der den foranstilte bestemte artikkelen (påpekende pronomen) har trykk:

Sammenlign: Studenter som leser mye, får ofte gode karakterer.
De studentene som leser mye, får ofte gode karakterer.
 ? *De* studenter som leser mye, får ofte gode karakterer.

Den siste setningen vil ha et høyere stilnivå enn de to andre og er noe tvilsom på bokmål. På riksmål vil den nok være akseptabel.

Nynorsk vil alltid bruke dobbelt bestemthet, riksmål bruker det sjelden. Bokmål, som ligger mellom disse to, har som regel dobbelt bestemthet, men vi finner en del vakling i språklig konservative tekster, for eksempel i Aftenposten, eller for å få fram spesielle stilistiske effekter.

KILDER

- Kirsti Mac Donald, *Norsk grammatikk for fremmedspråklige*, Cappelen 1991
 Zofia Biskup, *Noen grunnleggende forskjeller mellom polsk og norsk*, i NOA nr. 6, 1988
 Finn-Erik Vinje, *Måltrøst*, Universitetsforlaget 1988
 Jarle Rønhovd, *Norsk morfologi*, Gyldendal 1993